

การศึกษา กับ สังคม : มุมมองจากกระแสโลกาภิวัตน์

สุวิชัย รกสยยะวัฒน์*

นำเรื่อง

"การศึกษา" เป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งของมนุษย์ในสังคม เพราะคนในสังคมจะต้องได้รับการเรียนรู้และถ่ายทอดประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งในสังคมเดียวกัน เพื่อการดำรงอยู่ของสังคมและพัฒนาสังคมนั้นให้เจริญขึ้นต่อไป จึงกล่าวได้ว่า การศึกษา เมื่อพิจารณาในลักษณะที่เป็นกระบวนการทางวิชาการแล้วไม่ว่าจะเป็นกระบวนการของประเทศใดก็ตามย่อมมีความสำคัญประการหนึ่งคือ เป็นเครื่องมือในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นทรัพยากรอันมีค่าและมีความสำคัญยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ เพราะความเจริญก้าวหน้าของประเทศจะเกิดขึ้นและดำเนินไปได้อย่างมีประสิทธิภาพจนประสบความสำเร็จนั้นจำเป็นต้องมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณสมบัติคือ ความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพและดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ ซึ่งจะส่งผลต่อการพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของสังคม รวมทั้งตัวบุคคลตลอดจนชุมชน ท้องถิ่น เศรษฐกิจ และการเมืองของประเทศชาติตามลำดับ ดังกล่าวไว้ว่า "การศึกษาพัฒนาคน คนพัฒนาชาติ" นั่นเอง

* อาจารย์ภาควิชาพื้นฐานการศึกษา คณะศึกษาศาสตร์
มหาวิทยาลัยบูรพา

เสนอมุมมอง

ในด้านวิชาการทางศึกษาศาสตร์ ครูศาสตร์หรือครูศึกษานั้น มี ศาสตร์ (Science) หรือสาขาวิชา (Discipline) ที่ให้ความหมายและ มุมมองของเรื่องราวความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับสังคมและสภาพแวดล้อมทางการศึกษา (Context of Education) หรือเรียกว่า "บริบทของการศึกษา" ได้โดยตรงตามเนื้อหาและหลักวิชาก็คือ สาขาวิชา "พื้นฐานการศึกษา" (Foundations of Education)¹ ที่ศึกษาเรื่องราวของ "การศึกษา" กับความสัมพันธ์ของบริบททางสังคมในลักษณะ "สหวิทยาการ" (Interdisciplinary) อันผสมผสานและเป็นเหตุเป็นผลซึ่งกันและกัน รวมทั้งเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่องกับเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม กฎหมาย ประชญา จิตวิทยา และประวัติศาสตร์ของสังคมนั้น ๆ อันมีผลกระทบทั้งด้านเกื้อหนุนและเป็นอุปสรรคขัดขวางต่อการจัดการศึกษาของ สังคมนั้นในภาพรวม ศาสตร์สาขานี้เป็นวิชาครูสาขาหนึ่งซึ่งมีแขนงต่าง ๆ มากมาย ได้แก่ รัฐศาสตร์การศึกษา เศรษฐศาสตร์การศึกษา กฎหมายการศึกษา สังคมวิทยาการศึกษา มานุษยวิทยาการศึกษา ประชญาการศึกษา จิตวิทยาการศึกษา ประวัติศาสตร์การศึกษา² เป็นต้น โดยเน้นการศึกษา วิเคราะห์ วิพากษ์วิจารณ์ รวมทั้งสังเคราะห์การศึกษาด้วยความสัมพันธ์ของ บริบทดังกล่าวอย่างมี "ระบบ" และมี "ระเบียบวิธี" ตามหลักวิชาและมีโลกทัศน์ในการพิจารณา "การศึกษากับสังคม" ได้ "กว้าง" และ "ลึกซึ้ง" ยิ่ง ขึ้นไป นอกเหนือจากการพิจารณาเพียง "ปัจจัยภายใน" ของการศึกษาเพียง อย่างเดียว

กล่าวถึงตรงนี้ทำให้มองภาพการศึกษาได้ชัดเจนว่าสอดคล้องกับ สังคมอย่างไรและเกี่ยวข้องกับกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในยุคข้อมูลข่าวสารหรือที่เรียกว่า "โลกาภิวัตน์" (Globalization) ในขณะนี้ อย่างไรก็ตาม การอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างการศึกษากับสังคมในบทความนี้ ผู้เขียนจะได้นำหลักการและแนวคิดทางสังคมวิทยาการศึกษาบางประเด็นมา เป็นแนวทางในการนำเสนอเพื่อให้เห็นภาพความสัมพันธ์ที่ชัดเจนขึ้นเนื่องจาก

"สังคมวิทยาการศึกษา เป็นวิชาที่ว่าด้วยการศึกษาหลักการ แนวความคิด ทฤษฎีและข้อค้นพบจากการวิจัยทางสังคมวิทยา ตลอดจนกระบวนการและเหตุการณ์ต่าง ๆ ทางสังคมศึกษา วิเคราะห์ ทำความเข้าใจและอธิบายโครงสร้าง หน้าที่ กระบวนการและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องและเกิดขึ้นกับการศึกษา เป็นการวิเคราะห์การศึกษาด้วยกระบวนการทางสังคมวิทยาเกี่ยวกับเรื่องระบบการศึกษา สถาบันการศึกษาคือ โรงเรียน วิทยาลัยหรือมหาวิทยาลัยในฐานะที่เป็นสถาบันทางสังคมสถาบันหนึ่ง ตลอดจนตัวครู-อาจารย์และตัวนักเรียนในฐานะที่เป็นบุคลากรทางการศึกษาด้วย"

ดังนั้น การศึกษากับสังคมจึงมีความเกี่ยวข้องกันอย่างใกล้ชิด อีกทั้งมีปฏิสัมพันธ์กันอันแข็ง "รับ" และเชิง "รุก" ควบคู่กันอยู่เสมอ เพราะสถาบันการศึกษาเป็นสถาบันหนึ่งของสังคม โรงเรียน วิทยาลัย หรือมหาวิทยาลัยก็เป็นตัวแทนของสังคมทำหน้าที่ทางการศึกษา อันได้แก่ การขัดเกลาทางสังคม (Socialization) การจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคม (Social Stratification) การเคลื่อนย้ายฐานะหรือการเลื่อนฐานะทางสังคม (Social Mobility) และก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Social Change) อีกด้วย การศึกษาจึงเป็นกระบวนการทางสังคม (Education is a Social Process) ที่ก่อให้เกิดสิ่งดังกล่าว ซึ่งสามารถพิจารณารายละเอียดของแต่ละประเด็นได้ดังต่อไปนี้

การศึกษาคือการขัดเกลาทางสังคม (Education is a Socialization)

จากแง่มุมหนึ่งทางสังคมที่มองว่า สมาชิกของสังคมทุกคนสามารถเรียนรู้กฎเกณฑ์ ระเบียบวิธีปฏิบัติและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นปกติสุขนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องได้รับการฝึกฝน บ่มเพาะทำความเข้าใจและยึดถือเป็นแนวทางปฏิบัติตนเมื่อใช้ชีวิตอยู่ในสังคม อีกทั้งเพื่อที่สังคมนั้นดำรงอยู่ได้อย่างต่อเนื่องและมีเสถียรภาพที่ดีนั้น โรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาทุกระดับจึงทำหน้าที่ดังกล่าวนี้อย่างมีระบบ ระเบียบ แบบแผน และมีกระบวนการในการดำเนินการ ซึ่งกระบวนการดังกล่าวนี้เรียกว่า "กระบวนการขัดเกลาทางสังคม" หรือ Socialization Process อันอาจมีชื่อ

เรียกอื่น เช่น กระบวนการสังคมประกิต (สังคมประกิตหรือสังคมกรรม) นั้นเอง โดยที่สถาบันการศึกษารับช่วงหน้าที่นี้ต่อจากสถาบันครอบครัว คือ เริ่มตั้งแต่เด็กเข้าสู่ระบบโรงเรียนจนกระทั่งจบการศึกษา กระบวนการนี้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ในระบบการศึกษาพอสรุปได้คือ

1. ปลุกฝังวินัยในตนเองให้แก่เด็ก ตั้งแต่การประพฤติปฏิบัติตัวต่อผู้อื่น การปรับตัวให้เข้ากับสังคมในโรงเรียน กลุ่มเพื่อน ครู-อาจารย์ ฝึกหัดมารยาททางสังคมขั้นพื้นฐาน แบบแผนการวางตัว คุณธรรม จริยธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีของสังคม

2. ปลุกฝังทัศนคติ ค่านิยม ความมุ่งมั่น ความทะเยอทะยาน เสริมสร้างแรงบันดาลใจ กระตุ้นให้เกิดความปรารถนาหรือความใฝ่ฝันทางด้านการศึกษานานาชาติต่าง ๆ และการประกอบอาชีพ การทำงานในอนาคต

3. ปลุกฝังบทบาททางสังคม การมีหน้าที่และปฏิบัติตามหน้าที่การดำรงสถานภาพของตนในสังคมโรงเรียน การมีตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามบทบาทของตนในห้องเรียน ในโรงเรียน ในกลุ่มเพื่อน และในกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ของโรงเรียน

4. ปลุกฝังทักษะ ความชำนาญ ความรู้ ความเข้าใจในการศึกษาองค์ความรู้หรือศาสตร์แขนงต่าง ๆ รวมทั้งฝึกหัด ฝึกฝนทั้งในด้านวิชาการและวิชาชีพสาขาต่าง ๆ ที่ผู้เรียนแต่ละคนมีความถนัด ความสนใจ ความต้องการและความสามารถแตกต่างกันไป

5. ปลุกฝังลักษณะนิสัย บุคลิกภาพ ความรู้สึกนึกคิดของตนเองต่อบุคคลและสถาบันทางสังคมภายนอกโรงเรียน โดยการหล่อหลอมกลมเกลียวให้กำลังใจ ให้การเสริมแรง และมีการลงโทษด้วย ลักษณะนี้เป็นการควบคุมสังคม (Social Control) ประการหนึ่ง เพื่อให้เยาวชนมีคุณลักษณะที่สอดคล้องและเป็นที่พึงประสงค์ของสังคมนั้น

หน้าที่ในประการนี้เห็นได้อย่างชัดเจนว่า สถาบันการศึกษาทุกระดับเป็นตัวแทนของสังคมในการขัดเกลาเยาวชนให้มีความรู้ ความคิด และคุณธรรมที่สังคมเห็นว่าจำเป็นและเหมาะสมแก่การเป็นสมาชิกที่ดีของสังคมนอกเหนือไปจากการให้ความรู้และทักษะเพื่อการศึกษาต่อและประกอบอาชีพแล้ว ก็ยังพัฒนาคุณลักษณะทางจริยธรรม บุคลิกภาพเพื่อให้ออกมาเป็นสมาชิก

เพราะทำให้สมาชิกในสังคมมีบทบาทและหน้าที่แตกต่างกันออกไป ชื่อนี้เป็นความหมายที่ตีความที่ทำให้ไม่ถูกมองว่าสังคมมีการแบ่งชนชั้นกันเหมือนสมัยก่อน เพียงแต่จำแนกออกไปตามหน้าที่ที่กระทำเท่านั้น

อันที่จริงแล้ว หากจะพิจารณาให้ถูกและเป็นธรรมก็คือว่า "สถานบันการศึกษา" เป็นเพียงตัวแทนของสังคมทำหน้าที่ให้การศึกษาแก่ผู้เรียนเท่านั้น ไม่ได้ทำหน้าที่ในการจัดแบ่งช่วงชั้นทางสังคมให้แก่ผู้เรียนโดยตรงเลย แต่ดังได้กล่าวแล้วว่า การศึกษานั้นมีระดับและมีกระบวนการที่ต่อเนื่อง ยาวนาน จึงต้องมีการจัดแบ่งระดับและประเภทแยกออกไปอย่างมีระบบ เพื่อให้เหมาะสมกับสภาพความต้องการ ความถนัด รวมทั้งความรู้ ความสามารถ ความสนใจของผู้เรียน อันที่จะตัดสินใจเลือกเรียนประเภทใดจนถึงระดับใด แต่อย่างน้อยก็ต้องจบการศึกษาภาคบังคับตามกฎหมายของสังคมนั้น ๆ ที่กำหนดไว้ ซึ่งมีจำนวนปีไม่เท่ากันในแต่ละสังคม ฉะนั้น การที่ผู้เรียนจะเรียนได้ถึงระดับการศึกษาใดและจบออกไปสู่โลกของการทำงานประเภทใดนั้นย่อมขึ้นอยู่กับตัวแปรซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนหรือปัจจัยนำของผู้เรียนอีกหลายประการ ด้วย อาทิ สถานภาพของครอบครัว ฐานะทางเศรษฐกิจ ความสนใจ ความถนัดเฉพาะตัว รวมไปถึงการได้รับโอกาสทางการศึกษา แรงจูงใจในการศึกษาและผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษาของผู้เรียนแต่ละคนด้วยเป็นสำคัญ

อย่างไรก็ตาม ไม่อาจปฏิเสธได้ว่า การศึกษาเป็นปัจจัยหนึ่งในการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมของสมาชิก หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นองค์ประกอบที่จำแนกความแตกต่างของคนในสังคมนั้น ๆ รวมทั้งจัดระเบียบให้กับสังคมด้วย แม้ว่ากระแสโลกาภิวัตน์นี้จะนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงและเพิ่มความเปลี่ยนแปลงให้แก่สังคมอย่างรวดเร็วเพียงใดก็ตาม การศึกษาก็ยังคงทำหน้าที่ "จัดลำดับ" หรือ "จำแนก" สมาชิกให้แก่สังคมเพื่อ "จัดระเบียบ" ของสังคมต่อไปอย่างไม่สิ้นสุดเช่นกัน

การศึกษาคือการเลื่อนฐานะทางสังคม (Education is a Social Mobility)

สืบเนื่องจากที่ว่า การศึกษาคือ การจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมและจำแนกความแตกต่างทางสังคม เพื่อจัดระเบียบทางสังคมด้วยระดับของการศึกษา การประกอบอาชีพ การมีรายได้และการดำรงตำแหน่งทางสังคมนั้น อีกทั้งในระบบสังคมเปิดดังเช่นสังคมไทยในปัจจุบันไม่ได้กำหนดชาติวุฒิหรือชาติกำเนิดเป็นปัจจัยในการจัดลำดับหรือจำแนกสมาชิกในสังคมเหมือนในประวัติศาสตร์บางช่วงอีกแล้ว หากแต่ใช้ความสามารถหรือคุณวุฒิอันเป็นสิ่งที่สมาชิกในสังคมสามารถฝึกฝนและใช้ความสามารถของตนเพื่อให้ได้รับมา โดยอาจมีเงื่อนไขทางสังคมเป็นตัวกำหนด เช่น การให้โอกาส ให้สิทธิ ให้ใช้ความพยายามหรือให้จังหวะที่เหมาะสมสำหรับการได้รับคุณวุฒิที่ต้องการมา ซึ่งสังคมปัจจุบันเปิดกว้างอยู่แล้วโดยหลักการ

ดังนั้น สมาชิกในสังคมเปิด ไม่ว่าจะเกิดในชาติใดก็ตาม หากมีความสามารถ มีความรู้ที่ได้ศึกษามาในระดับสูง ก็มีโอกาสได้ประกอบอาชีพ มีรายได้ มีการดำรงตำแหน่งที่สำคัญทางสังคมได้เช่นกัน แม้ว่าในความเป็นจริงแล้วอาจมีข้อจำกัดของโอกาสและขีดความสามารถน้อยกว่าคนที่มิชาติวุฒิมาแต่กำเนิดในบางประการก็ตาม ด้วยเหตุนี้ สมาชิกในสังคมเปิดจึงมีโอกาส "เลื่อนฐานะทางสังคม" ให้สูงขึ้นจากชาติกำเนิดเดิมโดยอาศัย "การศึกษา" เป็นแนวทางประการหนึ่ง เพราะการศึกษาที่ได้รับจากสถาบันการศึกษามีกระบวนการอย่างเป็นทางการในการรับรองความสามารถและยืนยันความสามารถของคนในสังคม โดยการให้ประกาศนียบัตร วุฒิบัตรหรือปริญญาบัตร ตลอดจนประกาศเกียรติคุณและคุณลักษณะของความสำเร็จในรูปของเหรียญตราหรือเครื่องหมายต่าง ๆ อันเป็นการ "ประทับตรา" ในเรื่องการยอมรับของคนในสังคมด้วย

เมื่อการจัดลำดับช่วงชั้นในสังคมเปิดไม่ได้เป็นสิ่งที่ตายตัวหรืออยู่กับที่ แต่มีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันได้เสมอโดยคนในสังคมเป็นผู้กำหนด "การศึกษา" จึงเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดลักษณะทางสังคมเช่นนี้ได้ทางหนึ่ง เรียกว่า Social Mobility ซึ่งในความหมายภาษาไทยอาจเรียกว่า

"การเคลื่อนย้ายทางสังคม" "การเลื่อนไหลทางสังคม" หรือ "การเลื่อนไหลทางสังคม" ตลอดจนความหมายในความคิดรวบยอดที่ว่า "การเคลื่อนย้ายฐานะหรือการเลื่อนฐานะทางสังคม" นั้นเอง โดยนัยแห่งกระบวนการนี้ หมายถึง คนที่ได้รับการศึกษาแล้วสามารถทำให้ฐานะของตนเปลี่ยนไปจากเดิมในทิศทางที่ดีขึ้น เช่น มีโอกาสเข้าทำงานในหน่วยงานที่ดี มีรายได้เพิ่มขึ้น หรือสามารถก้าวไปดำรงตำแหน่งที่สูงขึ้นกว่าเดิมเมื่อได้รับคุณวุฒิเพิ่ม ลักษณะนี้มีผลทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ การยอมรับนับถือเปลี่ยนไปจากเดิมด้วย จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาเป็นเสมือน "บันได" หรือ "วอล์กทาง" นำไปสู่การมีสถานภาพทางสังคมที่ดีขึ้นกว่าเดิมได้โดยตรง

มุมมองดังกล่าวนี้ ในกระแสการเปลี่ยนแปลงยังมองเห็นได้ชัดเจน เช่น ตัวอย่างของการเปลี่ยนแปลงในประวัติศาสตร์ มีการส่งนักเรียนไทยที่ได้รับทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6-7 ซึ่งเป็นช่วงพัฒนาและปรับปรุงประเทศนั้น 10 นักเรียนไทยที่ไปศึกษาต่อในเวลาดังกล่าว เป็นนโยบายของผู้นำประเทศในการวางรากฐานพัฒนาประเทศ เพื่อให้คนที่มีโอกาสไปศึกษาต่อได้นั้นได้ความรู้ตามแขนงที่ไปศึกษากลับมาปรับปรุงและพัฒนาชาติ เมื่อสำเร็จกลับมาแล้วก็ได้บรรจุเข้ารับราชการตามกระทรวง กรม กองต่าง ๆ บุคคลเหล่านี้แม้โดยชาติวุฒิจะมีฐานะทางสังคมสูง เป็นบุตรหลานข้าราชการที่มีฐานะดีอยู่แล้วในสังคมส่วนหนึ่งก็ตาม แต่ก็ได้เลื่อนฐานะทางราชการ มีตำแหน่งสูงกว่าบิดามารดาในภายหลังที่กลับมารับราชการได้ระยะหนึ่ง และมีบทบาทเป็นแกนนำสำคัญในการเปลี่ยนแปลงสังคมไทยในเวลาต่อมาอีกด้วย

แม้ในสภาพปัจจุบันเราก็คงมองเห็นสภาพเช่นนี้ แต่อย่างไรก็ตาม การเลื่อนฐานะทางสังคมมักมีความเกี่ยวเนื่องและสัมพันธ์กับการจัดลำดับช่วงชั้นทางสังคมอยู่มาก ในความเป็นจริงแห่งยุคโลกาภิวัตน์อาจมองเห็นว่า มีปัจจัยอื่นเป็น "ตัวนำ" ของการเลื่อนฐานะทางสังคมได้ เช่น "ชาติกำเนิด" ซึ่งยังคงมีอิทธิพลอยู่ "อาชีพ" ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่อง "รายได้" และแม้แต่ "การสมรส" ก็ตาม แต่ก็มีอาจมองข้าม "การศึกษา" ไปได้เลย เพราะนอกจากทำให้คนเลื่อนฐานะได้แล้ว การศึกษายังเป็นกระบวนการที่พัฒนาคน เพื่อ

ให้คนพัฒนาสังคมโดยส่วนรวมอีกด้วย เพราะสังคมยังต้องการคนที่มีการศึกษา มาช่วยกันพัฒนาชาติ โดยกำหนดรายได้หรือสิ่งตอบแทนเพื่อสนองความต้องการในการเลื่อนฐานะอย่างมีความมั่นคงและมั่นคงได้ดีกว่าปัจจัยอื่น

การศึกษากับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม (Education and Social Change)

การเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นได้ในทุกสังคมและทุกสังคมก็ต้องพบกับ การเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเปลี่ยนแปลงในด้านใดก็ตาม ระบบสังคมในปัจจุบันไม่ใช่ว่าสังคมที่หยุดอยู่กับที่ โดยเฉพาะระบบสังคมเปิดที่ เปิดกว้างยอมรับกระแสของข้อมูลข่าวสารและการเคลื่อนย้ายถ่ายเทของแนวความคิด ตลอดจนอุดมการณ์ต่าง ๆ ทางสังคม จากสังคมหนึ่งไปสู่สังคมหนึ่งอย่างไร้พรมแดนไม่มีการปิดกั้น ยิ่งทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากกว่าแต่ก่อน

ประเด็นนี้อาจพิจารณาในแง่ที่ว่า "การศึกษา" ทำให้ "สังคม" เปลี่ยนแปลง หรือ "สังคม" ทำให้ "การศึกษา" เปลี่ยนแปลง หรือทั้ง "ปรับ-เปลี่ยน" ไปพร้อม ๆ กัน อย่างไรก็ตาม การที่จะมองว่าการศึกษา นั้นเป็นตัว "นำสังคม" (ซึ่งนักการศึกษาหลายคนต้องการให้เป็น) หรือเป็นตัว "ตามสังคม" (ซึ่งนำไปใช้เป็นเครื่องมือของบริบท) ก็ตาม แต่ถ้าพิจารณาให้ดีแล้วจะเห็นได้ว่า "การศึกษา" เป็นชนวนสำคัญในการจุดประกายความคิดให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้เช่นกัน ดังที่ ดอน อัดัมส์ (Don Adams) ได้สรุปไว้ดังนี้¹¹

1. การศึกษาแบบเป็นทางการหรือการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้น แต่เดิมเป็นสถาบันที่จัดตั้งขึ้นเพื่อสนองความต้องการของสังคมตามระบบ เศรษฐกิจ การเมือง การทหาร และการศาสนาในสังคมนั้น จึงมีเป้าหมาย แคบและมีวัตถุประสงค์เฉพาะทางค่อนข้าง เป็นแบบอนุรักษ์นิยม แต่ระบบการศึกษาสมัยใหม่พยายามส่งเสริมให้ผู้เรียนเกิดโลกทัศน์ที่กว้างขวางขึ้น อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมกับคนรุ่นต่อมา

2. การศึกษาในระบบโรงเรียน คือ ผลรวมของการสั่งสมทักษะ แนวคิด วิธีการและค่านิยมที่หล่อหลอมมากับตัวบุคคลในสังคม มีวิวัฒนาการอันต่อเนื่องยาวนาน ย่อมมีทั้งภาพของ "ความสำเร็จ" และ "ความล้มเหลว" ในความเป็นมาของสังคมนั้นอย่างชัดเจน ภาพทั้งสองด้านนี้จะสะท้อนอยู่ในความคิดของผู้เรียนที่ต้องการนำความสำเร็จกลับมาปรับปรุงสังคมให้ดีขึ้น และไม่ต้องการให้เกิดความล้มเหลวซ้ำอีก จุดนี้เป็นต้นกำเนิดของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในเวลาต่อมา

3. การศึกษาในระบบโรงเรียนเป็นการพัฒนาทางวัฒนธรรม ประการหนึ่งที่ทำเนิ่นการและสืบทอดกันมาเป็นระยะ ระยะเวลา มีวัตถุประสงค์เพื่อถ่ายทอดระบบความคิดจากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่ง เพื่อให้สังคมนั้นคงอยู่สืบไป วิธีการถ่ายทอดมีการปรับปรุงอยู่เสมอตามกระบวนการถ่ายทอดของคนแต่ละรุ่น การปรับวิธีการนี้เองเป็นการนำมาซึ่งความเปลี่ยนแปลงทางสังคมของคนรุ่นหนึ่งไปสู่รุ่นต่อมา

ดังนั้น ในทฤษฎีของ ดอน อัดัมส์ การศึกษาจึงเกี่ยวข้องกับการทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงได้ ยิ่งสังคมพัฒนามากขึ้น ความซับซ้อนในโครงสร้างของสังคมก็ยิ่งมากขึ้น การศึกษาก็เพิ่มความซับซ้อนขึ้นด้วยเช่นกัน ลักษณะนี้ก่อให้เกิดความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันระหว่าง "ระบบการศึกษา" กับ "ระบบสังคม" อันนำมาซึ่งการเปลี่ยนแปลงของทั้งสองระบบที่ต้องมีการ "ปรับ" เข้าหากันอยู่ตลอดเวลา

หากมองในแง่ของผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในด้านต่าง ๆ อันเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงทางการบริหาร การปกครอง นโยบายของชาติและผลประโยชน์ของชาติ อีกทั้งการเปลี่ยนแปลงทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างของสังคม การจัดระบบระเบียบแบบแผนในสังคม ค่านิยมของคนในสังคม ก็ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลง "ภายใน" ตัวการศึกษาด้วยเช่นกัน เพราะไม่ว่าจะเป็นนโยบายการศึกษา ระบบการศึกษา การบริหาร การจัดหลักสูตร การเรียนการสอน การวัดและการประเมินผลการศึกษาก็ต้องได้รับผลกระทบและต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงไปด้วย เพื่อปรับให้สอดคล้องกัน หรือว่าถึงแม้ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยตรงก็ตาม แต่ในความจริงแล้ว "ภายใน"

ตัวการศึกษาเอง ก็ต้องมีการเปลี่ยนแปลงหรือปรับปรุงตัวเองอยู่แล้วตามกาลเวลา เพื่อความเหมาะสมและเป็นการแสดงถึงการดำเนินการอย่างมี "พัฒนาการ" ของระบบการศึกษาโดยตรง

เมื่อพิจารณาความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ ก็จะเห็นได้ว่า การศึกษากับสังคมมีการเปลี่ยนแปลงควบคู่กันมาโดยตลอด เริ่มตั้งแต่การปรับปรุงประเทศให้ทันสมัยในสมัยรัชกาลที่ 5 ก็มีการส่งคนไทยไปศึกษาต่างประเทศ เพื่อนำความรู้กลับมาพัฒนาประเทศ เพราะวิทยาการหลาย ๆ อย่างที่จำเป็นต่อการพัฒนาประเทศขณะนั้น ยังไม่มีในประเทศของเรา นี่ก็สะท้อนให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงทางสังคมมีผลต่อการศึกษาในด้านความต้องการกำลังคน เมื่อเรายังผลิตเองไม่ได้ก็ต้องส่งไปยังที่ที่มีการผลิตกัน และเช่นกัน ภายหลังจากการพัฒนาประเทศโดยกำลังคนที่กลับมาจากต่างประเทศนั้น ก็ส่งผลทางความคิด การแสวงหารูปแบบและวิธีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลง ไม่ว่าจะเป็นด้านสังคม โครงสร้างทางเศรษฐกิจและแม้แต่ระบบการเมืองการปกครองงานเวลาต่อมา นี่ก็แสดงให้เห็นได้ว่า การศึกษา (โดยผลจากคนที่ได้รับการศึกษา) ทำให้เกิดมีการเปลี่ยนแปลงทางสังคมด้วยเช่นกัน เมื่อมองมาถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงจากสังคมชนบทเป็นสังคมเมืองก็ดีหรือการเปลี่ยนแปลงจากสังคมเกษตรกรรมไปเป็นสังคมอุตสาหกรรมก็ดี เป็นการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างทางสังคมที่ "การศึกษา" จำเป็นต้องเข้ามาเกี่ยวข้องด้วยโดยตรง เพราะผลผลิตทางการศึกษาคือ กำลังคนที่จะออกไปสู่สังคมเมืองก็ดี สังคมอุตสาหกรรมก็ดี จำเป็นต้องได้รับการเตรียมความพร้อมเพื่อเป็นพื้นฐานที่จะก้าวไปสู่สภาพที่แท้จริงของสังคมอย่างมีความมั่นใจ ซึ่งกระบวนการทางการศึกษานี้เองที่จะช่วยได้โดยตรงงานเรื่องของการศึกษากับการมีงานทำ การศึกษากับการประกอบอาชีพหรือการศึกษากับการใช้ชีวิตในสังคม เป็นต้น

อันที่จริงแล้ว "การศึกษา" ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตามสังคมทุกประการ อีกทั้ง "สังคม" ก็ไม่จำเป็นต้องเปลี่ยนแปลงตามการศึกษาหรือทำให้การศึกษาต้องเปลี่ยนแปลงในทุกกรณีไม่ว่า "จุดยืน" หรือ "จุดมุ่งหมาย" ที่แท้จริงของการศึกษาไป แต่ความจริงที่ไม่อาจปฏิเสธได้ก็คือ "ระบบการศึกษา" กับ "ระบบสังคม" ต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กันอยู่เสมอ เพียงแต่ว่าระบบใดจะ "นำ" หรือ "ตาม" ในช่วงเวลาใดจึงจะ

เหมาะสมเท่านั้น และการศึกษาเองแม้มีวัตถุประสงค์ที่จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงสังคมโดยตรง แต่ก็มีวัตถุประสงค์ให้ผลผลิตของการศึกษาคือ ทรัพยากรมนุษย์ รู้จักปรับปรุงและพัฒนาสังคมให้ดีขึ้นเป็นลำดับ จุดนี้เองที่พบได้ว่า การศึกษามีความเกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมโดยภาพรวม

ส่งท้าย

เนื่องจาก "การศึกษา" ไม่ว่าจะมองในลักษณะ "นโยบาย" ก็ได้ "ระบบบริหาร" ก็ได้ หรือ "กระบวนการเรียนการสอน" ก็ได้ การศึกษานั้นมีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับสภาพและลักษณะของสังคมอย่างต่อเนื่อง ในฐานะที่การศึกษา "ถูกนำไปใช้" หรือ "เป็นเสมือน" เครื่องมือของสังคมสำหรับปลูกฝัง จัดเกลา ถ่ายทอดความรู้ ความคิดและความเชื่อจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งของสังคมนั้น ๆ การศึกษาจึงเปรียบได้กับกระจกเงาที่สะท้อนภาพลักษณ์ของสังคมออกมาในรูปของการจัดการศึกษา จนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของสังคม ซึ่งพิจารณาได้จากการดำเนินชีวิตตามวิถีประเพณีของคนในสังคมนั้น โดยเฉพาะการศึกษาในระบบโรงเรียน (Formal Education) ซึ่งมีการกำหนดรูปแบบของการปลูกฝัง จัดเกลา และถ่ายทอดผ่านกระบวนการจัดหลักสูตร การกำหนดเนื้อหาในแบบเรียน การจัดกิจกรรมเสริม การใช้ชีวิตวัดผลและประเมินผลการเรียน รวมไปถึงกระบวนการกำหนดนโยบายและการจัดการบริหารการศึกษา สิ่งเหล่านี้เป็นกระบวนการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการของสังคม อันเป็นประสบการณ์ตรงที่ทุกคนในสังคมได้รับมาตั้งแต่เริ่มเข้าศึกษาในโรงเรียน จนกระทั่งสำเร็จการศึกษาออกไปเป็นพลเมืองของสังคมนั้น

ดังนั้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับ "ระบบการศึกษา" ไม่ว่าจะมองเป็นของสังคมใดก็ตาม จำเป็นต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับ "ระบบสังคม" อันประกอบด้วยระบบเศรษฐกิจ ระบบการเมือง ระบบวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับวิถีการดำรงและดำเนินชีวิตของคนในสังคมนั้นประกอบและควบคู่กันไปด้วย จึงจะเกิด "ความเข้าใจ" และมองเห็น "ภาพลักษณ์" ของการศึกษาในสังคมนั้นได้อย่างชัดเจน

ในยุคโลกาภิวัตน์ ท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว จนปรับและเปลี่ยนไม่ทันานขณะนี้ การศึกษาและสังคมก็เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่แล้วภายในตัวเอง อีกทั้งเป็นสิ่งที่คู่ขนานกันไปตลอดเวลา "คุณค่าของการศึกษา" เป็นสิ่งที่ควรปลูกฝังเพื่อให้เกิดแก่ผู้เรียนซึ่งเป็นผลผลิตทางการศึกษาอันมีคุณประโยชน์ต่อประเทศชาติ โดยจุดมุ่งหมายแล้ว การศึกษาไม่ทำให้สังคมเปลี่ยนไปทางทิศทางที่ไม่พึงประสงค์อย่างแน่นอน แต่จุดมุ่งหมายของสังคมไม่ควรเห็นว่าการศึกษาคือเป็นเพียงเครื่องมือในการผลิตทรัพยากรมนุษย์ให้แก่สังคมตามที่สังคมต้องการเท่านั้น หรือเห็นว่าการศึกษาคือเป็นตัวแปรที่กำหนดคุณสมบัติของมนุษย์ในการจัดระเบียบทางสังคม อีกทั้งเป็นหนทางในการเลื่อนฐานะทางสังคมเพียงอย่างเดียว ควรเป็นลักษณะเกื้อกูลกันเพื่อประโยชน์สูงสุดแก่ทรัพยากรมนุษย์ ซึ่งเป็นทรัพยากรของสังคมนั่นเอง

เชิงอรรถ

¹ดูรายละเอียดใน Carter V. Good, Dictionary of Education, (New York : McGraw-Hill Book Co., 1973), p. 249.

²ดูรายละเอียดใน George F. Kneller (ed)., Foundations of Education, (New York : John Wiley & Sons, Inc., 1971), P.V.

³ดูรายละเอียดใน ชนิดา รักษ์พลเมือง, สังคมวิทยาการศึกษา : สารัตถะแห่งแนวความคิดและทฤษฎี, (กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2531), หน้า 1-34.

⁴ดูรายละเอียดใน ชนิดา รักษ์พลเมือง, พื้นฐานการศึกษา : หลักการและแนวคิดทางสังคม, (กรุงเทพฯ : คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2534), หน้า 121-156.

⁵ดูรายละเอียดใน Cole S. Brembeek, Social Foundations of Education : A Cross-Cultural Approach, (New York : John Wiley and Sons, Inc., 1967), p. 12-60.

⁶Harold R. Kerbo, Social Stratification and Inequality : Class Conflict in the United States, (New York : McGraw-Hill Book Co., 1983), P.119

⁷Melvin M. Tumin, Social Stratification : The Forms and Functions of Inequality, (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice-Hall, 1985), P.6-7

⁸ดูรายละเอียดใน ถาวร เกิดเกียรติพงศ์ และวราคม ที่สุกะ, สังคมวิทยาการศึกษา, (กรุงเทพฯ : เอราวัฒนาการพิมพ์, 2522), หน้า 125-143

⁹R. Collins, "Some Comparative Principles of Educational Stratification", Higher Educational Research, Vol.47, No.1, P.1-27

¹⁰ดูรายละเอียดใน นันทา วิศิษฐ์โสภณ, "การเคลื่อนชั้นทางสังคมของนักเรียนไทยที่ได้ทุนเล่าเรียนหลวงไปศึกษาต่อ ณ ต่างประเทศในสมัยรัชกาลที่ 6 และรัชกาลที่ 7", วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยามหาบัณฑิต, (กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521), บทที่ 4-5

¹¹Don Adams, Education and Modernization in Asia, (Massachusetts : Addison-Wesley, 1970), P.7-12